Заняття 4

ГРОШОВІ СИСТЕМИ

План лекційного заняття

4.1. Сутність, призначення та структура грошової системи

4.2. Типи грошових систем

4.3. Методи прямого державного регулювання грошового обороту і грошового ринку

4.4. Платіжні системи

4.5. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту і грошового ринку. Грошово-кредитна політика

План практичних занять

1. Сутність, призначення та структура грошової системи
2. Види грошових систем та їх еволюція
3. Створення і розвиток грошової системи України
4. Методи прямого грошового регулювання грошового обороту і грошового ринку
5. Платіжні системи
6. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту і грошового ринку
7. Грошово-кредитна політика
8. Дискусії щодо місця фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики в регулятивному механізмі

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

4.1. Сутність, призначення та структура грошової системи

Грошова система – це законодавчо встановлена форма організації грошового обороту в країні.

Грошова система складається історично, її зміст і структурні елементи відображають досягнутий соціально-економічний рівень розвитку країни. Вона є елементом господарського механізму і регулюється законами, встановленими державою. Елементи грошової системи наведені в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Структура грошової системи

№ п/п	Елемент	Характеристика
1	*2*	*3*
1	Найменування грошової одиниці	встановлений у законодавчому порядку грошовий знак. Вона служить для вимірювання цін товарів та послуг. Грошова одиниця встановлюється законодавством країни з урахуванням соціально-економічних та історичних закономірностей її розвитку
2	Масштаб цін	законодавча фіксація вагової кількості монетарного металу (золота чи срібла), що закріплюється державою за певною грошовою одиницею. Коли вперше розпочалося карбування монет, масштаб цін збігався з їх ваговим вмістом. З повним припиненням конвертації паперових грошей у монетарний товар – золото, із завершенням його демонетизації необхідність фіксації державою масштабу цін відпала
3	Види та купюрність грошових знаків	визначається вищим законодавчим органом, який надає їм статусу *законного платіжного засобу*, тобто покладає на державу відповідальність за їх забезпечення. Право емісії грошових знаків та відповідальність за їх забезпеченням закон покладає на певний державний орган, як правило на центральний банк. За цих умов грошові знаки мають вид *банківських білетів (банкнот)*, в окремих, виняткових випадках емісія грошових знаків може доручатися міністерству фінансів – у такому разі грошові знаки називаються *казначейськими білетами*. *Монета* – злиток металу, що має встановлені законодавчо форму, вагу, склад металу, певні зображення й написи, включаючи номінал вартості. Законодавство держави визначає також їх купюрність. Правильно встановлена розмірність номіналів банкнот та розмінної монети насамперед створює значні зручності учасникам платіжного обороту. Водночас висока частка великих купюр забезпечує економію на друкуванні грошових знаків
4	Регламентація готівкового та безготівкового грошового обороту	включає визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків і режиму використання грошей на рахунках, форми розрахунків, порядок платежів тощо. Центральний банк повинен суворо контролювати грошовий обіг, сприяти забезпеченню стабільності грошової одиниці, регламентувати правила здійснення безготівкових платежів, форм розрахунків, способів і порядку платежів
5	Регламентація режиму валютного курсу та операцій з валютними цінностями	в усіх країнах він активно використовується для захисту і забезпечення сталості національної валюти

Продовження таблиці 4.1

1	2	3
6	Регламентація режиму банківського процента	забезпечує регулювання ціни грошей на грошовому ринку з метою впливу на їх масу в обороті, а отже – на сталість грошей
7	Державні органи, які здійснюють регулювання грошового обороту та контроль за дотриманням чинного законодавства	кожна держава покладає його на спеціальні органи регулювання грошового обороту та контролю за дотриманням законодавства з монетарних питань. В Україні таким органом є Національний банк України. Інші органи державного управління економікою – Кабінет Міністрів, Міністерство економіки, Міністерство фінансів, реалізуючи свої заходи економічної та фінансової політики, теж впливають на грошовий оборот. Проте свої регулятивні дії в монетарній сфері вони повинні координувати з НБУ

4.2. Типи грошових систем

Тип грошової системи визначається змістом її елементів та їх взаємодією, які обумовлюють тенденції розвитку та закономірності функціонування грошової системи.

У результаті еволюції товарного господарства та властивих йому економічних відносин, грошові системи поступово змінювалися, набували різних форм, які можна класифікувати за кількома критеріями (див. рис. 4.1.).

У грошовій системі ринкового зразка регулювання грошового обороту проводиться через використання економічних методів впливу на обсяг, динаміку і структуру грошової маси.

Неринкова грошова система характеризується наявністю обмежень функціонування грошей (талони, картки). Регулювання грошового обороту здійснюється адміністративними методами (розмежування сфер готівкового і безготівкового грошового обороту, заборона певних грошових операцій, проведення контролю за грошовими операціями, лімітування кредитів та ін.).

У відкритій грошовій системі відсутні обмеження на проведення валютних операцій юридичними та фізичними особами. Національна економіка органічно включена у світову.

Грошова система закритого типу передбачає використання валютних обмежень. Національна грошова система ізольована від світової.

Для саморегульованої грошової системи характерна дія механізму стихійного регулювання грошового обороту. Саморегульованими були системи металевого обігу. Якщо через зміну виробництва і реалізації товарів потреба в грошових знаках скорочувалась, то відповідна кількість грошей вилучалась з

обігу, перетворюючись у скарб. У разі розширення виробництва і товарного обігу грошові знаки, що становили грошовий скарб, надходили в обіг.

У регульованій грошовій системі порядок регулювання грошового обороту є окремим елементом грошової системи.

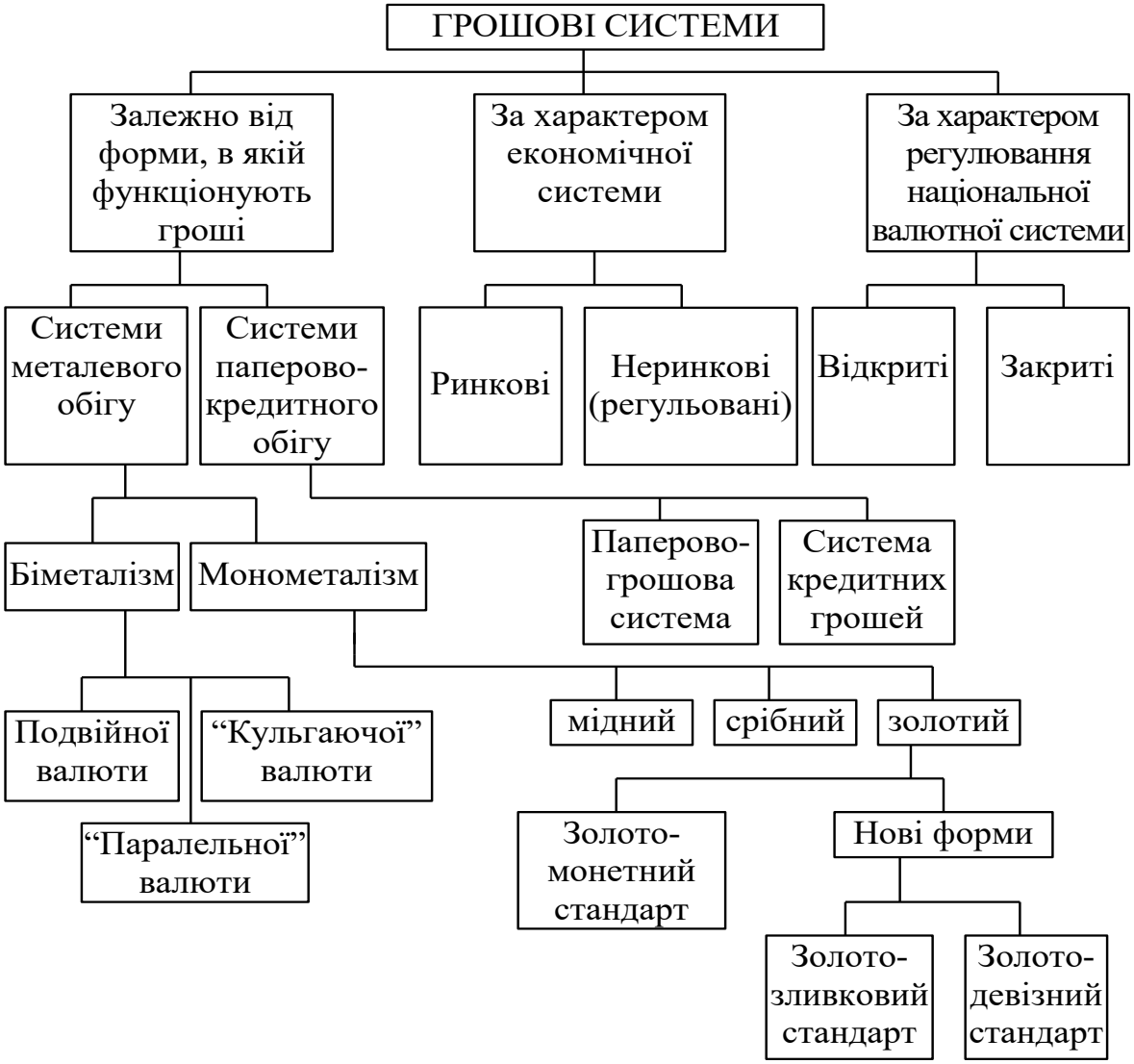

Рис. 4.1. **Схема класифікації грошових систем**[1]

[1] Литвинчук І.В., Супрунова І.В. Гроші і кредит: Навчально-методичний посібник. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 216 с. С. 51.

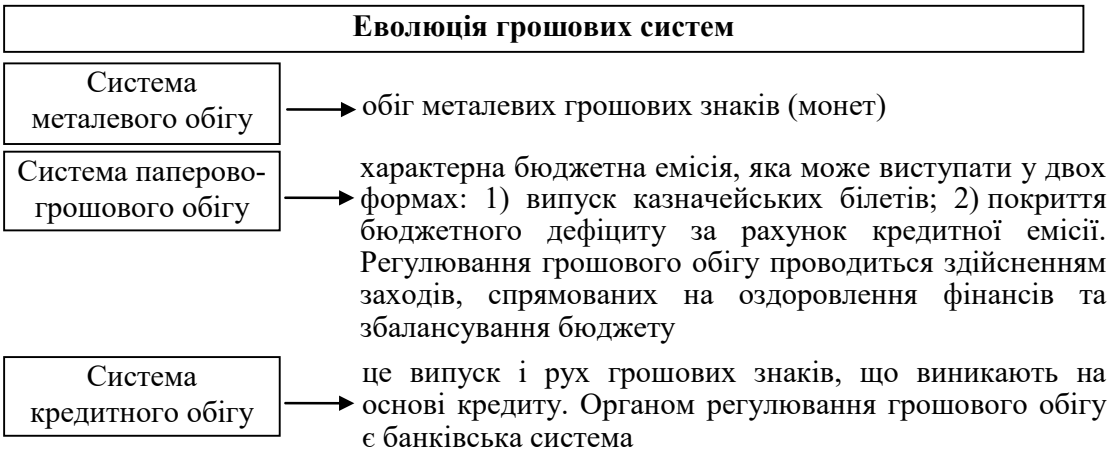

Рис. 4.2. **Еволюція грошових систем** [53, с.79]

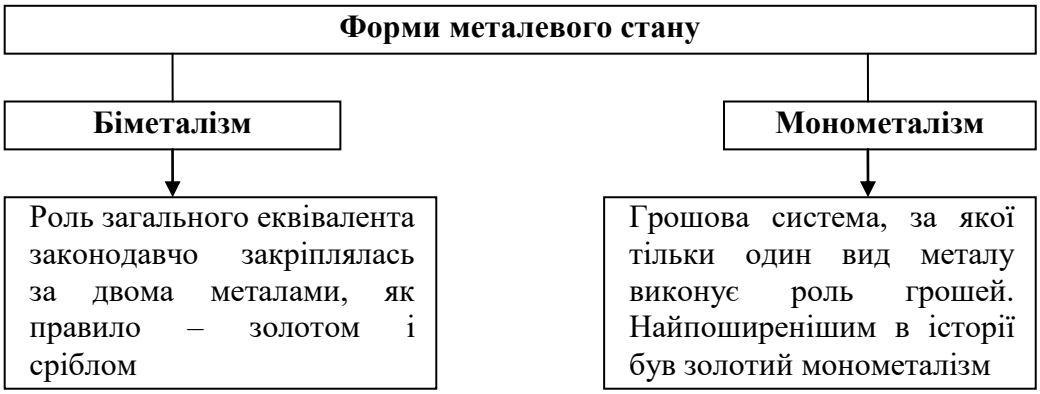

Рис. 4.3. **Форми металевого стану** [53, с.79]

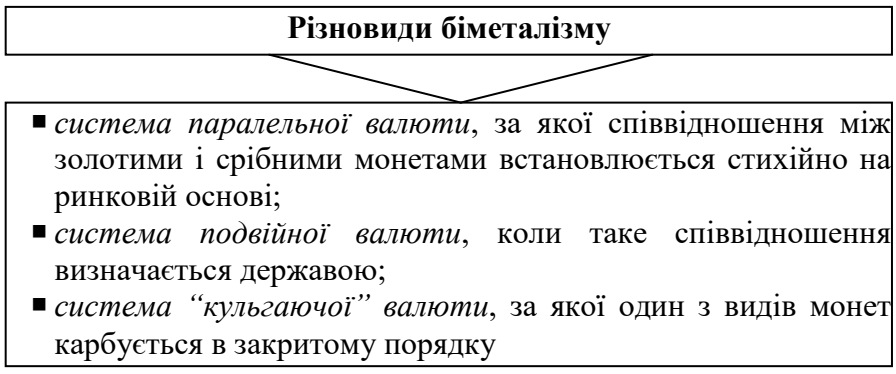

Рис. 4.4. **Різновиди біметалізму** [53, с.79]

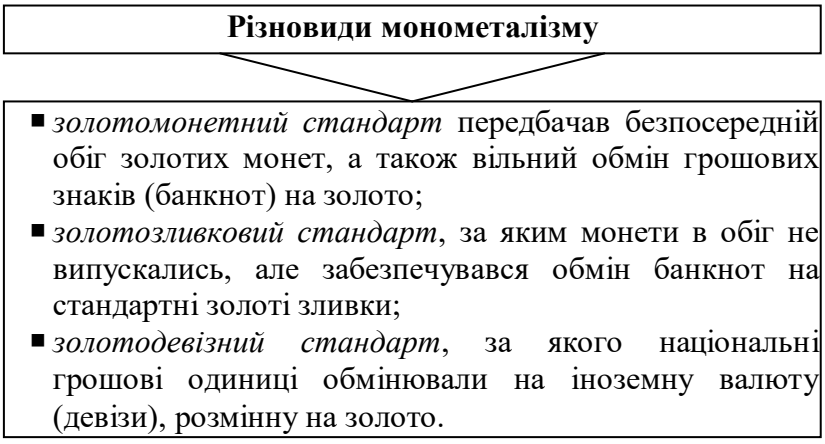

Рис. 4.5. **Різновиди монометалізму** [53, с.80]

Сучасна грошова система України – це грошова система ринкового зразка.

Необхідність створення грошової системи України була обумовлена: розпадом СРСР наприкінці 1991 року, виходом України з рубльової зони, запровадженням власної грошової одиниці.

4.3. Методи прямого державного регулювання грошового обороту і грошового ринку

Порядок готівкового та безготівкового обігу, їх регламентацію, в тому числі – організацію міжнародних розрахунків в Україні, здійснює Національний банк України. НБУ суворо контролює грошовий обіг, сприяє забезпеченню стабільності національної валюти, регламентує емісію готівки, розробляє правила здійснення форм безготівкових розрахунків, способів і порядку платежів, контролює касові операції.

НБУ є установою, що здійснює грошово-кредитне і валютне регулювання. НБУ – незалежний фінансово-економічний орган, який проводить самостійну грошово-кредитну політику. Правління НБУ приймає і затверджує постанови, положення та інші нормативні акти, що регулюють грошовий обіг. НБУ координує діяльність комерційних банків України.

Регулювання грошового обігу – сукупність заходів, які проводяться в галузі грошового обігу з метою забезпечення його сталості, стримування інфляції, гнучкого забезпечення грошима потреб сфери обігу; є складовою грошово-кредитної політики держави.

Визначальна роль у здійсненні всього комплексу заходів держави у сфері грошового обігу та кредитних відносин належить її центральному банку.

В Законі України «Про Національний банк» не розрізняються інструменти прямого та опосередкованого впливу на основні параметри грошового обороту.

Застосування методів прямого регулювання обсягів і структури грошового обігу дають необхідний ефект при їх використанні в комплексі із заходами опосередкованого впливу на систему грошового обігу.

Загальний перелік основних економічних засобів і методів грошово-кредитної політики включає:

1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для банків. НБУ встановлює банкам норматив обов'язкового резервування коштів. При цьому: а) норматив обов'язкового резервування встановлюється єдиним для банків в процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів в національній та іноземній валюті; б) для різних видів зобов'язань можуть встановлюватися різні нормативи обов'язкового резервування; в) рішення про підвищення нормативу обов'язкового резервування набирає чинності не раніше ніж через 10 днів після його опублікування;

2) процентна політика. НБУ встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями;

3) рефінансування банків. НБУ має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи;

4) управління золотовалютними резервами. НБУ забезпечує управління золотовалютними резервами держави, здійснюючи валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні;

5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями, на відкритому ринку. Операціями відкритого ринку НБУ, в тому числі з премією або з дисконтом, є купівля-продаж казначейських зобов'язань, а також інших цінних паперів (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права) та боргових зобов'язань, визначених Правлінням НБУ;

6) регулювання імпорту та експорту капіталу. НБУ відповідно до законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність та систему валютного регулювання і валютного контролю регулює імпорт та експорт капіталу;

7) запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов'язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;

8) зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;

9) емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Найбільш вагомий вплив на основні параметри грошового обороту має виключне право НБУ з **введення в обіг (емісія)** гривні і розмінної монети,

організація їх обігу та вилучення з обігу. Готівка знаходиться в обігу у вигляді грошових знаків – банкнот (паперових) і монет (металевих). Загальна сума введених в обіг банкнот і монет зазначається в рахунках НБУ як його пасив. Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями НБУ і забезпечуються всіма його активами.

Гривня (банкноти і монети) як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

НБУ встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його.

Для регулювання курсу гривні щодо іноземних валют НБУ використовує золотовалютний резерв, купує і продає цінні папери, встановлює і змінює ставку рефінансування та застосовує інші інструменти регулювання грошової маси в обігу.

Національний банк встановлює правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координує

НБУ забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи, дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи. Національний банк визначає порядок обміну інформаційними повідомленнями та клірингу за операціями, здійсненими в межах України.

4.4. Платіжні системи

Розрахунки – одне з найбільш масових явищ у господарському житті будь-якого підприємства. Здійснюючи безперебійний процес виробництва, кожне підприємство, з одного боку, безперервно отримує від постачальників сировину, матеріали, паливо, тару, товари, а з іншого – безперервно реалізує готові вироби, що виготовляються, або закуплені товари.

Таким чином, розрахунки між підприємствами, організаціями та установами є однією з необхідних ланок розширеного відтворення. Вони опосередковують розподіл та перерозподіл суспільного продукту, перетворення його з товарної форми на грошову та навпаки, яке пов'язане при цьому із зміною форм власності. Розрахунки здійснюються на економічній базі кругообороту засобів у процесі

виробництва та є суспільним визнанням того, що продукція підприємства має попит у споживачів.

Розрахунки охоплюють дві сфери грошового обороту: готівкову і безготівкову. Головним чином, готівкові кошти обслуговують рух доходів і витрат населення, приватних громадян, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю, приватних підприємців. Безготівкові розрахунки використовуються між підприємствами, установами, організаціями та все більшою мірою населенням.

Між обігом готівкових і безготівкових коштів існує тісний зв'язок. Так, безготівкові кошти підприємств конвертуються в готівку при видачі заробітної плати працівникам. Останні обмінюють одержану зарплату в підприємствах торгівлі та сфери побуту на товари і послуги. Після цього виручка, одержана в касу підприємств, знову надходить на їх поточні рахунки і далі рухається у безготівковому порядку. Таким чином, обороти готівкових і безготівкових коштів взаємно доповнюють і обумовлюють один одного.

Переважна кількість міжгосподарських розрахунків здійснюється безготівковим шляхом. Використовують два методи безготівкових платежів – це запис по рахунках і залік взаємних боргів, які у підсумку завершаються записами по рахунках.

Основна маса розрахунків здійснюється через банки і незначна – через підприємства зв'язку. Це визначає певну специфіку безготівкових розрахунків. Так, внаслідок того, що розрахунки здійснюються через фінансові інститути, суб'єкти основних економічних відносин і суб'єкти, що беруть участь у розрахунках, не співпадають. Також грошові відносини, як допоміжна та складова функція основних економічних відносин, відокремлюються від них через спеціальну нормативну регламентацію – банки здійснюють оперативне управління грошовими коштами клієнтів на підставі правових актів і договорів.

Грошові розрахунки характеризуються одноманітністю, базуються на єдиних засадах. Їх організатором і виконавцем виступає банківська система на чолі з Національним банком України.

Безготівкові розрахунки здійснюються в різних формах, кожній з яких властиві певний порядок і місце проведених розрахунків (іншими умовами), обов'язкових для банку та контрагентів за господарською операцією.

Форма безготівкових розрахунків – це регламентований державою документооборот розрахункових документів певної форми при здійсненні платежів між суб'єктами господарювання. При проведенні операцій у безготівковій формі фізичні особи дотримуються вимог, передбачених Інструкцією НБУ "Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті".

За формами безготівкові розрахунки поділяються на: розрахунки за товарними операціями і розрахунки за нетоварними операціями. У першому випадку

розрахунки завершують угоди, пов'язані з товарооборотом та послугами. У другому – розрахунки з бюджетом, установами банків, біржами тощо.

Здійснюються безготівкові розрахунки за такими видами розрахункових документів: меморіальними ордерами; платіжними дорученнями; платіжними вимогами-дорученнями; платіжними вимогами; розрахунковими чеками; акредитивами.

Розрахункові документи складаються на бланках із суворо визначеною формою. Реквізити розрахункових документів заповнюються згідно з вимогами, викладеними в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Використання банківських платіжних карток та векселів як платіжних інструментів регулюється чинним законодавством, у тому числі окремими нормативно-правовими актами Національного банку.

Отже, переважна частина платежів, що становлять грошовий оборот країни, здійснюється в безготівковій формі у вигляді переміщення грошових коштів по банківських рахунках. Тому в грошових системах все більшого значення набуває державне регулювання безготівкового обороту. Для цього в їх складі створюються спеціальні платіжні системи, які є сукупністю законодавчо та нормативно визначених принципів здійснення платежів, платіжних інструментів, правил та процедур їх застосування для переказування грошей, а також інституційних структур, що його забезпечують. переважна частина платежів, що становлять грошовий оборот країни, здійснюється в безготівковій формі у вигляді переміщення грошових коштів по банківських рахунках. Тому в грошових системах все більшого значення набуває державне регулювання безготівкового обороту. Для цього в їх складі створюються спеціальні платіжні системи, які є сукупністю законодавчо та нормативно визначених принципів здійснення платежів, платіжних інструментів, правил та процедур їх застосування для переказування грошей, а також інституційних структур, що його забезпечують.

Платіжна система (payment institution) – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Платіжна організація – юридична особа, що визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи та несе відповідальність згідно з чинним законодавством та укладеними договорами.

Учасник платіжної системи – юридична особа, що на підставі договору з платіжною організацією надає послуги користувачам платіжної системи щодо проведення переказу коштів за допомогою цієї системи та відповідно до законодавства України має право надавати такі послуги.

Оператор послуг платіжної інфраструктури – клірингова установа, процесингова установа та інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг в платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів.

Користувач платіжної системи – юридична або фізична особа, якій надається послуга платіжної системи щодо виконання переказу коштів учасником платіжної системи.

Платіжні організації платіжної системи, учасники платіжної системи та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації Національним банком України.

4.5. Грошово-кредитна політика. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту і грошового ринку

Грошово-кредитна політика – сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які проводить держава.

Розробка та реалізація грошово-кредитної політики – це ключова функція центрального банку.

Цільовою функцією грошово-кредитної політики є забезпечення внутрішньої стабільності грошей. Весь інструмент грошово-кредитної політики повинен бути спрямований на досягнення оптимальної рівноваги у співвідношенні між попитом і пропозицією грошей для забезпечення стабільності грошового обігу.

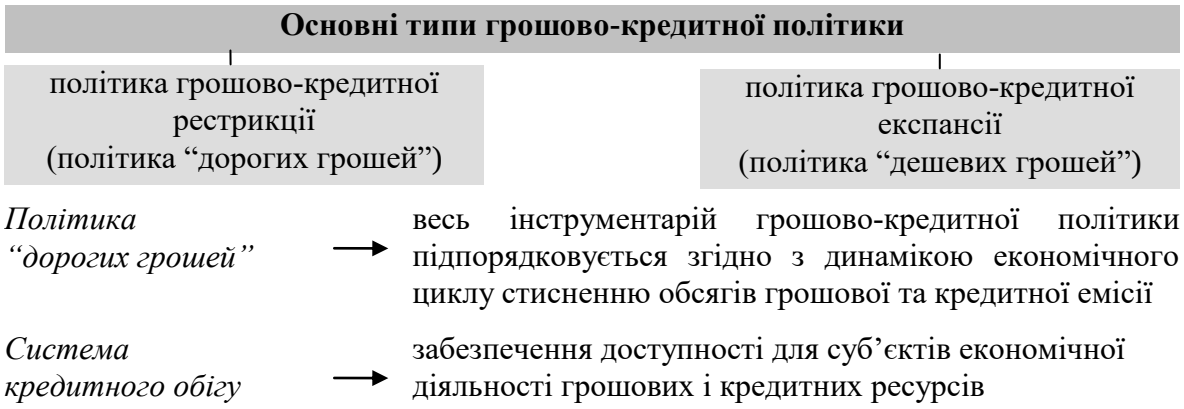

Рис. 4.6. **Основні типи грошово-кредитної політики** [53, с.83]

Цілі грошово-кредитної політики		
стратегічні	проміжні	тактичні
■ збалансування економічного розвитку; ■ забезпечення оптимальної зайнятості; ■ стримування інфляції.	■ пожвавлення ринкової кон'юнктури; ■ стримування ринкової кон'юнктури.	■ зміна грошової маси; ■ зміна процентної ставки

Рис. 4.7. **Типи грошово-кредитної політики** [53, с.83]

Усі три групи цілей грошово-кредитної політики перебувають в ієрархічному взаємозв'язку. Найвищу сходинку в ній займають стратегічні цілі, для досягнення яких реалізуються проміжні цілі, а їх виконання, у свою чергу, вимагає реалізації тактичних цілей.

Суб'єкти грошово-кредитної політики:

- банківська система – Центральний банк і комерційні банки;
- урядові структури – Міністерство фінансів чи казначейство, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, інституції, кредитного обслуговування депозитів, а також інші установи.

Дворівнева банківська система передбачає забезпечення стабілізації грошового обігу та безпосереднього здійснення всього комплексу депозитних операцій, кредитного обслуговування фізичних та юридичних осіб.

Монопольне право управління грошовим обігом і забезпечення його стабільності надається центральним банкам.

Інструменти грошово-кредитної політики, що використовуються центральним банком з метою грошово-кредитного регулювання:

- здійснення операцій на відкритому ринку, де реалізуються державні цінні папери;

- регулювання резервної норми комерційних банків;
- зміна норми банківського процента.

Операції на відкритому ринку зводяться до здійснення купівлі та продажу уповноваженими установами держави її цінних паперів. До них відносять:

- гнучкий валютно-платіжний інструмент, який виявляється в продажу чи купівлі центральним банком цінних паперів на відкритому ринку у комерційних банків;
- застосовується для проведення експансивної (купівля цінних паперів) чи рестрикційної (продаж цінних паперів) грошово-кредитної політики.

Коли центральний банк купує цінні папери, що перебувають у володінні комерційних банків, він здійснює таким способом додаткову грошову емісію. У цьому разі у зв'язку із зростанням резервів збільшується кредитний потенціал комерційних банків.

Продаж цінних паперів держави комерційним банкам дає інший результат. У разі купівлі на відкритому ринку цінних паперів резерви, а відповідно і кредитоспроможність комерційного банку, падають. Як наслідок, загальна маса грошей, що перебувають в обігу а також ліквідність фізичних та юридичних осіб знижується.

Обов'язкові резерви є частиною (нормою в процентах) банківських депозитів та інших пасивів, отриманих банком з інших джерел, яка, згідно з чинним законодавством або встановленими нормативними актами, має зберігатись у формі касової готівки комерційних банків та їхніх депозитів у центральному банку.

Обовязкові резерви – найбільш жорсткий інструмент грошово-кредитного регулювання, який виявляється в маніпуляції нормою обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані зберігати на рахунках у центральному банку та застосовується як засіб швидкого стиснення чи розширення кредитної маси в системі.

Центральними банками багатьох країн Заходу здійснюється диференційоване визначення норми резерву за поточними і терміновими вкладами. Законом України "Про банки і банківську діяльність" визначено, що встановлення норм обов'язкових резервів комерційних банків є компетенцією НБУ.

Мета нормативного визначення обов'язкових резервів – забезпечення захисту інтересів клієнтів і надійності комерційних банків, підтримання їх ліквідності.

Змінюючи норму обов'язкового резерву, центральний банк безпосередньо впливає на пропозицію грошей та банківського кредиту. Якщо зменшується норма обов'язкових резервів, комерційні банки мають можливість збільшити ліквідність своїх активів і вдатися через кредитування до емісії нових грошей.

Коли норма резерву підвищується, ці можливості звужуються. Внаслідок того, що лише незначна частина всіх активів комерційних банків зберігається у формі готівки, зміна норми резерву на певну величину може призвести до багаторазового збільшення чи зменшення пасивів банківської системи.

Облікова ставка процента формується на базі надання центральними банками позик комерційним банком. Такий кредит надається банкам, що зіткнулися з тимчасовими фінансовими труднощами, як правило, на короткий строк і під заставу державних цінних паперів. Вона виявляється в змінах облікової ставки відповідно до кон'юнктурних коливань економіки та застосовується для управління кредитною активністю.

Коли комерційний банк бере в центральному банку позику, він збільшує на таку суму вільні резерви і кредитний потенціал. Це надає банкові-начальнику можливість видавати додаткові кредити населенню та юридичним особам.

Облікова політика відіграє опосередковану функцію – визначає комерційним банкам вартість кредитів центрального банку. Якщо облікова ставка процента знижується, то в комерційного банку виникає зацікавленість в отриманні додаткових сум таких кредитів і – навпаки. Відповідно через зміну облікової ставки збільшується або зменшується на грошовому ринку пропозиція кредитних ресурсів. З урахуванням змін у позиції надлишкового резерву ця динаміка реалізується через механізм кредитного мультиплікатора.

Щоб грошово-кредитна політика була результативною, її потрібно узгоджувати із фіскально-бюджетною політикою.

Фіскально-бюджетна політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

Основні функції фіскально-бюджетної політики:

1. Вплив на стан господарської кон'юнктури.
2. Перерозподіл національного доходу.
3. Нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Типи фіскально-бюджетної політики	
дискреційна	недискреційна
політика, при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання	пасивна політика, пов'язана з автоматичною зміною в рівнях державних витрат і податків

Рис. 4.8. **Типи фіскально-бюджетної політики** [53, с.86]

Основні засоби дискреційної фіскально-бюджетної політики:

- зміна програм суспільних робіт та інших програм, пов'язаних з витратами;
- зміна програм "трансфертного зразка" (перерозподільчих);
- циклічні зміни рівня податкових ставок.

У сфері державного регулювання ринкової економіки є необхідність застосування цілісної внутрішньо збалансованої системи заходів фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики. Заходи грошової стабілізації не можуть бути ефективними при перевищенні допустимого (більше 3 % ВВП) *дефіциту державного бюджету* та від'ємного сальдо платіжного балансу.

Дефіцит державного бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами.

Дефіцит державного бюджету не є небезпечним для економіки в цілому, якщо він на рівні 2-3 % ВНП. У протилежному разі він негативно відображається на формуванні грошової, кредитної систем і всієї економіки в цілому.

Дефіцит державного бюджету є однією з основних причин інфляції.

Джерела покриття дефіциту державного бюджету:

- збільшення кількості грошей (емісія);
- збільшення випуску облігацій Міністерства фінансів (казначейства);
- скорочення валютних резервів центрального банку;
- позики в зовнішніх кредиторів.

Таким чином, для покриття дефіциту державного бюджету держава може емітувати гроші, робити позики або витрачати свої валютні резерви.

Сеньйораж – це дохід, який отримує уряд внаслідок монопольного права друкувати гроші.

Покупцями облігацій Міністерства фінансів (казначейства) можуть бути:

- центральний банк;
- комерційні банки;
- домашні господарства;
- іноземці (як приватний, так і суспільний сектори).

Купівля центральним банком державних боргових зобов'язань називається **монетизацією бюджетного дефіциту**. Монетизація дефіциту державного бюджету як правило призводить до інфляції.

У країнах з високою інфляцією населення, як правило, не купує нових державних боргових зобов'язань, валютні резерви центрального банку вичерпані, тому держава фінансує бюджетний дефіцит шляхом емісії.

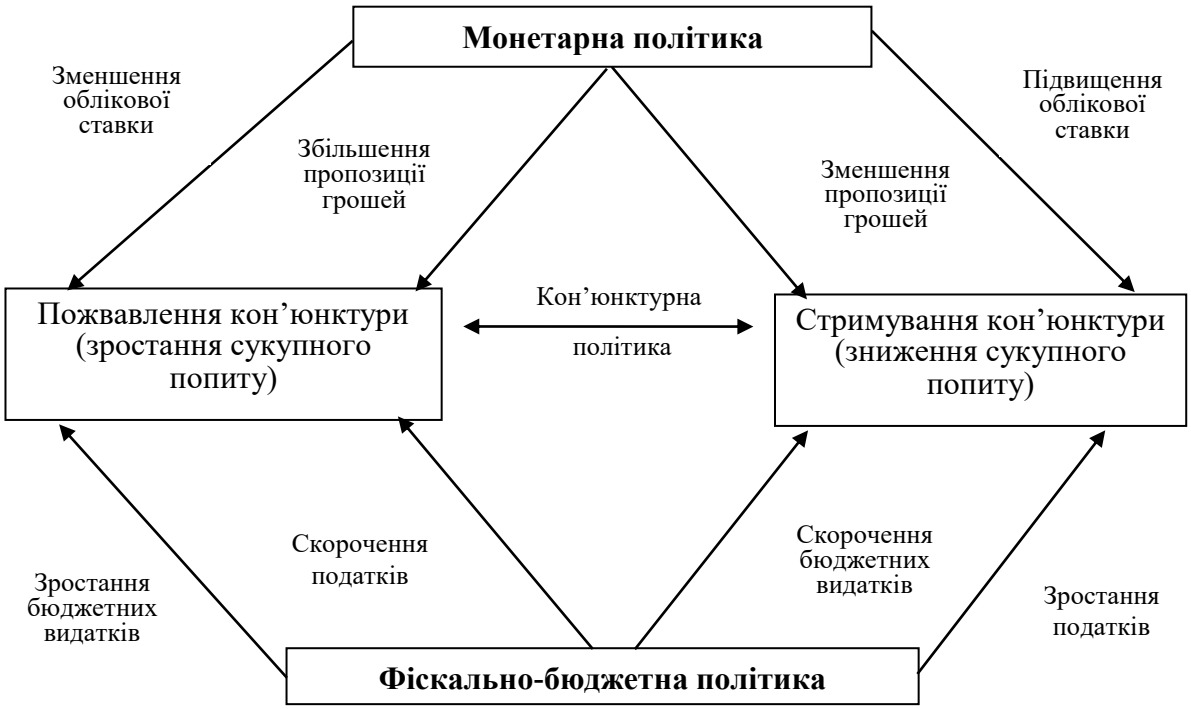

Рис. 4.9. **Взаємозв'язок фіскально-бюджетної та монетарної політики** [50]

Завдання для тестування з теми:

№	Питання	Варіанти відповіді
1	*2*	*3*
1.	Що таке грошова система згідно із законодавчим визначенням?	А) Сукупність усіх банківських установ країни Б) Форма організації грошового обороту в країні, установлена загальнодержавними законами В) Сукупність готівкових та безготівкових грошей в обігу Г) Механізм ціноутворення на ринку товарів та послуг Д) Система міжнародних розрахунків центрального банку
2.	Офіційне підвищення державою золотого вмісту у національній валюті та/або валютного курсу – це:	А. нуліфікація; Б. ревальвація; В. девальвація; Г. деномінація; Д. ліквідація
3.	Які органи влади формують грошову систему країни та здійснюють контроль за її елементами?	А) Місцеві органи самоврядування та обласні ради Б) Центральні органи влади В) Обласні державні адміністрації Г) Асоціація українських банків Д) Міжнародні фінансові організації
4.	Грошові знаки, які доручено емітувати Міністерству фінансів називаються:	А. банківські білети; Б. казначейські білети; В. банкноти, Г. пластикові картки;

		Д. правильна відповідь відсутня
5.	Що виступає інституційним центром грошової системи країни?	А) Міністерство фінансів Б) Державне казначейство В) Центральний банк країни Г) Комерційні банки Д) Фондова біржа
6.	Які три окремі складові виділяються в грошовій системі відповідно до її призначення?	А) Валютний ринок, фондовий ринок, страховий ринок Б) Емісійний механізм, платіжні системи, грошово-кредитна політика В) Готівковий обіг, депозитний обіг, вексельний обіг Г) Державний бюджет, позабюджетні фонди, фінанси підприємств Д) Центральний банк, комерційні банки, небанківські установи
7	Що являє собою масштаб цін в сучасних умовах обігу нерозмінних на золото кредитних грошей?	А) Фіксований ваговий вміст золота в грошовій одиниці Б) Фіксований урядом рівень цін на основні товари В) Величина грошової одиниці даної країни, яка виражається в рівнях цін на товари Г) Курс національної валюти щодо долара США Д) Розмір облікової ставки центрального банку
8	Вторинна емісія грошей – це:	А. випуск безготівкових кредитних грошей комерційними банками; Б. випуск готівкових грошей в оборот центральним банком; В. випуск грошей центральним і комерційними банками; Г. правильна відповідь відсутня; Д. всі відповіді правильні
9	Через який процес у межах грошової реформи відновлюється доінфляційний масштаб цін?	А) Додаткову емісію банкнот Б) Секвестр бюджету В) Деномінацію Г) Кредитну експансію Д) Стерилізацію грошової маси
10	Який орган визначає види та купюрність грошових знаків, надаючи їм статусу законного платіжного засобу?	[ ] А) Міністерство фінансів [✓] Б) Вищий законодавчий орган країни [ ] В) Державна податкова служба [ ] Г) Рада національної безпеки і оборони [ ] Д) Облікова палата
11	Дохід, який отримує уряд внаслідок монопольного права друкувати гроші:	А. відсоток; Б. сеньйораж; В. емісія; Г. правильної відповіді немає; Д. всі відповіді правильні
12	Як називаються грошові знаки, якщо право їх емісії доручається безпосередньо міністерству фінансів (скарбниці)?	А) Банківські білети (банкноти) Б) Казначейські білети В) Комерційні векселі Г) Депозитні сертифікати Д) Приватні чеки
13	У чому полягає головна загроза механізму емісії	А) Падіння обсягів безготівкових розрахунків Б) Скорочення обсягів банківських кредитів

	казначейських білетів для грошової системи?	В) Відсутність передумов для їх вилучення з обігу, що неминуче призводить до гіперінфляції Г) Неконтрольоване зростання золотовалютних резервів Д) Уповільнення швидкості обігу грошей
14	Яка грошова система передбачає, що роль загального еквівалента законодавчо закріпляється за двома металами — золотом і сріблом?	А) Монометалізм Б) Біметалізм В) Девізний стандарт Г) Паперово-кредитний обіг Д) Валютний блок
15	Тезаврація – це:	А. нагромадження фізичними особами золота у вигляді скарбу; Б. перевірка наявності грошових коштів на підприємстві у відповідності зі звітом; В. перевищення обов'язкових банківських резервів над вільними; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
16	При системі подвійної валюти співвідношення між валютами встановлюється:	А. стихійно; Б. державою; В. комерційними банками; Г. Центральними банками; Д. правильна відповідь відсутня
17	Як називається різновид біметалізму, за якого співвідношення між золотими та срібними монетами встановлюється на ринку стихійно?	А) Система паралельної валюти Б) Система подвійної валюти В) Система «кульгаючої» валюти Г) Золотомонетний стандарт Д) Золотозливковий стандарт
18	Яка специфічна ознака притаманна різновиду біметалізму – системі «кульгаючої» валюти?	А) Вільно карбуються лише залізні монети Б) Один із видів монет (наприклад, срібні) карбується у закритому порядку за збереження платіжної сили В) Категорично забороняється використання паперових банкнот Г) Усі платежі здійснюються виключно в іноземній валюті Д) Золоті монети вилучаються з обігу в обов'язковому порядку
19	Яка форма золотого монометалізму вважається класичною та найбільш стабільною саморегульованою системою?	А) Золотомонетний стандарт Б) Золотозливковий стандарт В) Золотодевізний стандарт Г) Бреттон-Вудська система Д) Ямайська валютна система
20	У чому полягає сутність золотозливкового стандарту як «урізаної» форми золотого монометалізму?	А) В обігу перебувають лише золоті монети з високим вмістом чистого металу Б) В обігу відсутні золоті монети, а обмін банкнот здійснюється лише на золоті зливки з установленими обмеженнями В) Банкноти обмінюються виключно на іноземну

		валюту (девізи) Г) Карбування монет дозволяється усім приватним особам без обмежень Д) Золото повністю втрачає функції грошей
21	За якої форми золотого стандарту відсутній обіг золотих монет, а обмін банкнот здійснюється на іноземну валюту, яка обмінюється на золото?	А) Золотомонетний стандарт Б) Золотозливковий стандарт В) Золотодевізний стандарт Г) Біметалізм Д) Система подвійної валюти
22	На які види поділяються грошові системи залежно від ступеня втручання держави в економічні відносини?	А) Ринкові та неринкові Б) Відкриті та закриті В) Готівкові та безготівкові Г) Металеві та паперові Д) Національні та міжнародні
23	Яка характерна ознака притаманна неринковим грошовим системам?	А) Дерегулювання валютного ринку та вільний курс Б) Переважання адміністративних методів регулювання та штучне розмежування на готівкову й безготівкову сфери В) Повна конвертованість національної валюти Г) Відсутність державного нагляду за банками Д) Використання виключно електронних грошей
24	У якому законі України було впервые закріплено організаційно-правові засади створення власної грошової системи у березні 1991 року?	А) Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» Б) Закон України «Про банки і банківську діяльність» В) Закон України «Про Національний банк України» Г) Декрет КМУ «Про валютне регулювання і валютний контроль» Д) Закон України «Про цінні папери і фондову биржу»
25	У якому році та місяці у процесі грошової реформи в оборот було запроваджено постійну національну грошову одиницю – гривню?	А) У січні 1992 р. Б) У листопаді 1992 р. В) У вересні 1996 р. Г) У травні 1999 р. Д) У квітні 2001 р.
26	Який рівень гіперінфляції (знецінення грошей) спостерігався в Україні у 1993 році внаслідок емісійного покриття дефіциту бюджету?	А) Близько 100% Б) Близько 500% В) Близько 1 000% Г) Понад 10 000% Д) Понад 100 000%
27	У чому полягає сутність прямого (адміністративного) способу державного впливу на грошовий оборот?	А) У директивному визначенні регулятивними центрами основних параметрів діяльності кожного економічного суб'єкта Б) У зміні пропозиції грошей та облікової ставки центрального банку В) У стимулюванні конкуренції на ринку банківських послуг Г) У проведенні операцій з купівлі-продажу цінних

		паперів на відкритому ринку Д) У наданні безвідсоткових кредитів усім підприємствам
28	До яких заходів регулювання грошового обороту належать оподаткування та фінансування з державного бюджету?	А) Заходи валютної політики Б) Заходи фіскальної політики В) Заходи монетарної рестрикції Г) Заходи деномінації Д) Заходи банківського нагляду
29	До яких заходів грошово-кредитної політики належить пряме регулювання центральним банком процентних ставок комерційних банків?	А) Заходи прямої (адміністративної) дії Б) Заходи опосередкованого ринкового впливу В) Фіскальні заходи Г) Заходи операцій на відкритому ринку Д) Валютно-інтервенційні заходи
30	Що характеризує політику грошово-кредитної експансії (політику інфляції)?	А) Стрімке скорочення пропозиції грошей та падіння цін Б) Довільне, неконтрольоване зростання пропозиції грошей, через що гроші стрімко знецінюються В) Фіксація процентних ставок на нульовому рівні Г) Збільшення норми обов'язкового резервування до 100% Д) Повна заборона випуску готівкових банкнот
31	Що належить до стратегічних цілей грошово-кредитної політики центрального банку?	А) Зміни у сфері реальної економіки: зростання ВВП, рівень зайнятості, стабільність цін, платіжний баланс Б) Зміна обсягу пропозиції грошей та платоспроможного попиту В) Вибір конкретних монетарних інструментів НБУ Г) Встановлення ліміту каси для підприємств Д) Визначення розміру комісійної винагороди банків
32	Що належить до стратегічних цілей грошово-кредитної політики центрального банку?	А) Зміни у сфері реальної економіки: зростання ВВП, рівень зайнятості, стабільність цін, платіжний баланс Б) Зміна обсягу пропозиції грошей та платоспроможного попиту В) Вибір конкретних монетарних інструментів НБУ Г) Встановлення ліміту каси для підприємств Д) Визначення розміру комісійної винагороди банків
33	На що спрямовані тактичні (поточні) цілі грошово-кредитної політики центрального банку?	А) На ліквідацію дефіциту державного бюджету Б) На вибір та застосування найефективніших монетарних інструментів В) На зміну ставок податку на додану вартість Г) На прискорення структурної перебудови промисловості Д) На скорочення обсягів зовнішнього боргу
34	Що являє собою платіжна система в складі грошової системи країни?	А) Сукупність усіх банківських кас та банкоматів Б) Система для виконання платіжних операцій із формальними та стандартизованими домовленостями і загальними правилами щодо

		процесингу, клірингу та/або виконання розрахунків між учасниками платіжної системи В) Система виплати заробітної плати готівкою Г) Порядок здійснення валютно-обмінних операцій Д) Державна реєстрація суб'єктів підприємництва
35	У чому полягає принципова відмінність між платіжними інструментами та грошовими коштами на рахунках?	А) Грошові кошти емітуються банківською системою, а платіжні інструменти — безпосередніми учасниками платежів Б) Грошові кошти є лише паперовими банкнотами, а інструменти — металевими монетами В) Платіжні інструменти випускаються виключно центральним банком Г) Грошові кошти не можуть використовуватися для погашення боргів Д) Між ними немає жодної відмінності
36	Зазначте, який платіжний інструмент з 2021 року уніфікував всі попередні платіжні документи з ініціації платежів?	[✓] А) Платіжна інструкція [ ] Б) Платіжна вимога [ ] В) Розрахунковий чек [ ] Г) Простий вексель [ ] Д) Платіжне доручення
37	Що являє собою розрахунковий чек як платіжний інструмент?	А) Документ з вимогою постачальника оплатити відвантажений товар Б) Стандартизоване письмове розпорядження платника (чекодавця) своєму банку виплатити зазначену суму пред'явникові (чекодержателю) В) Наказ центрального банку про закриття рахунку Г) Свідоцтво про право власності на частку в майні Д) Гарантійний лист Міністерства фінансів
38	Що таке вексель як платіжний інструмент та засіб платежу?	А) Суворо стандартизований документ на паперовому носії, що містить безумовне, безспірне боргове зобов'язання сплатити грошову суму Б) Електронна пластикова картка з магнітною смугою В) Заявка на отримання готівкових коштів в касі банку Г) Чекова книжка Д) Платіжне доручення в іноземній валюті
39	Як впливає зниження облікової ставки центрального банку на грошову масу	А. грошова маса в обороті залишається незмінною; Б. стримується зростання грошової маси в обороті; В. обмежується вкладення коштів у цінні папери; Г. стимулює зростання грошової маси в обороті та банківського кредитування економіки; Д. правильна відповідь відсутня
40	Грошова система, за якою роль загального еквіваленту закріплена за двома металами, це:	А. монометалізм; Б. біметалізм; В. система паперово-кредитного обігу; Г. ринкова грошова система; Д. всі відповіді правильні

Теми рефератів

1. Грошова система Росії до 1917 року.

2. Грошова система СРСР.

3. Створення і розвиток грошової системи України.

4. Грошові системи промислово розвинутих країн (на прикладі однієї з країн).

Програмні питання для самостійного вивчення теми

1. Що таке грошова система, чим вона відрізняється від таких понять, як грошовий оборот, грошові відносини, грошовий ринок?

2. Чому грошова система визначається загальнодержавними законами?

3. Перелічіть елементи грошової системи і коротко охарактеризуйте кожний із них.

4. Як поділяються грошові системи залежно від форми функціонування грошей?

5. Які ви знаєте форми металевих грошових систем?

6. Як відрізняються різновиди біметалізму?

7. Про що йдеться в законі Коперника-Грешема? Чи діє цей закон у сучасних умовах?

8. Як підтримувалася рівновага на грошовому ринку за умов золотомонетного стандарту?

9. Назвіть основні системи забезпечення банкнотної емісії за умов золотомонетного стандарту.

10. Дайте характеристику «новим» формам золотого стандарту.

11. Що означає та на яких засадах функціонує паперова грошова система?

12. Дайте характеристику системи кредитних грошей. Чим вона відрізняється від системи паперових грошей?

13. Як запроваджувалася в оборот нова національна валюта України?

У чому полягали труднощі її впровадження в оборот?

14. Що таке грошово-кредитна політика? Яке її місце в економічній політиці держави? Як вона пов’язана з грошовою системою?

15. Що є спільного і відмінного між грошово-кредитною і фіскальною політиками щодо їх впливу на розвиток економіки?

16. Розкрийте зміст заходів прямої дії, що найчастіше застосовуються на практиці:

— пряме регулювання центральним банком процентних ставок (депозитних та позичкових) комерційних банків;

— селективна політика адресного рефінансування комерційних банків;

— законодавчо-нормативні обмеження чи заборона окремих видів діяльності комерційних банків.

17. У чому полягають відмінності між методами прямого та опосередкованого регулювання грошового обороту?

18. Що таке стратегічні, проміжні і тактичні цілі грошово-кредитної політики? Як вони пов’язані між собою?

19. Назвіть основні інструменти грошово-кредитної політики.

20. Що таке платіжна система і чому вона є інструментом прямого регулювання грошового обороту.

21. На яких принципах побудована платіжна система в Україні?

22. Назвіть платіжні інструменти, які застосовуються в платіжній системі України.

23. Дайте коротку характеристику основних форм безготівкових розрахунків, які застосовуються в Україні.